

Jarosław Wnuk

Starzejące się społeczeństwo. Polityka Niemiec w przededniu kryzysu demograficznego¹

W 1932 roku znany demograf republiki weimarskiej Friedrich Burgdörfer w swojej książce *Naród bez młodzieży*² przewidywał powolne wymieranie narodu niemieckiego i wynikające z tego zjawiska konsekwencje. Jak pisze we wstępie: „Kto ma młodzież, ma przyszłość. Jeżeli to prawda, to dotyczy to nie tylko stowarzyszeń i partii, ale również życia i egzystencji całych narodów. Naród bez ludzi młodych nie ma przyszłości. Naród bez dzieci i młodzieży jest narodem bez nadziei, narodem bez możliwości przeżycia. To nie klęski wojenne, decyzje polityczne decydują o przyszłości narodu, ale siła jego biologicznej woli życia”³.

W 1953 roku Konrad Adenauer również prognozował, analizując dane demograficzne, że „Niemcy wymrą”.

Obecnie, szczególnie na kontynencie europejskim, można zaobserwować negatywne zmiany demograficzne, które spowodowane są przede wszystkim stale postępującym zjawiskiem starzenia się ludności oraz spadkiem przyrostu naturalnego. Imigracja staje się warunkiem normalnego funkcjonowania państwa, systemów socjalnych, emerytalnych, rynku pracy itp. W ostatnim okresie mówi się o powolnym upadku cywilizacji zachodniej oraz o załamaniu się stabilności rozwoju gospodarczego państw europejskich.

¹ Fragment pracy magisterskiej Jarosława Wnuka napisanej pod kierunkiem dr Edyty Pietrzak na kierunku Politologia, na Wydziale Humanistycznym Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi

² F. Burgdörfer, *Volk ohne Jugend: Geburtenschwund und Überalterung des deutschen Volkskörpers: ein Problem der Volkswirtschaft, der Sozialpolitik, der nationalen Zukunft*, Vowinckel, Berlin 1934, s. 15. Jeśli nie podano inaczej, teksty obcojęzyczne w tłumaczeniu autora.

³ Ibidem, s. 3.

W roku 2005 ludność Niemiec stanowiła 1,3% ludności świata. Prognozy wykazują, że do 2050 roku procent ludności tego państwa w skali ogólnoswiatowej zmniejszy się do 0,8%. Liczba mieszkańców Niemiec jest w skali światowej tak znikoma, że teoretycznie zniknięcie Niemiec z mapy świata, z punktu widzenia demograficznego, nie zostałyby prawdopodobnie zauważone. Państwo niemieckie jest jednak o wiele ważniejsze pod względem gospodarczym niż demograficznym. Udział gospodarki Niemiec w światowym PKB wyniósł w 2012 roku 3,86%⁴, natomiast w 2006 roku 4,6%⁵. Biorąc pod uwagę wzrost liczby ludności świata i wiążący się z tym szybki wzrost gospodarczy wielu państw, szczególnie w regionach gęsto zaludnionych, jak Indie czy Chiny, można spodziewać się, że do roku 2050 nastąpi spadek w udziale globalnego PKB niemieckiej gospodarki do 2,8%⁶. Jednak porównując zmiany pomiędzy latami 2006 i 2012, można zauważyć, że prognozy z 2006 roku są dość optymistyczne i należy oczekiwać szybszych negatywnych zmian. Systematyczny wzrost ludności świata przyczyni się do zepchnięcia Niemiec, jak również innych państw europejskich na margines polityki światowej zdominowanej przez wielomilionowe lub wielomiliardowe narody. Również w Europie są narody o rosnącej liczbie ludności. Przed drugą wojną światową Turcja liczyła około 17 milionów ludzi, obecnie liczba ludności wynosi ponad 75 milionów⁷. Dla porównania liczba ludności w Niemczech na początku minionego stulecia wynosiła około 63, obecnie 81 milionów⁸.

Według danych opublikowanych przez Federalny Instytut Badan Ludności z 27 listopada 2013 roku Niemcy są najstarszym społeczeństwem w Europie i drugim po Japonii na świecie. Prawie połowa ludności jest w wieku powyżej 45 lat. Oznacza to, że społeczeństwo niemieckie jest o 3,5 roku starsze od średniej europejskiej wynoszącej 41,5 lat (dane statystyczne obejmują 28 państw UE). Pomiędzy latami 1990 i 2012 średnia wieku zwiększyła się w Niemczech o 7,4 lata. Transformacja demograficzna objęła swoim zasięgiem praktycznie całą Unię Europejską. Z tego powodu nie ma obecnie bezpośredniego zagrożenia, aby Niemcy zostały w najbliższym czasie zdominowane przez swoich sąsiadów. Jest jednak sprawą matematycznie oczywistą, że przy zachowaniu obecnych trendów Niemcy jako naród powinni zniknąć z powierzchni ziemi.

W Niemczech ze względu na duży napływ obcokrajowców z biegiem czasu dojdzie do wzrostu ich wpływów w różnych dziedzinach życia społecznego i politycznego. W urzędach państwowych, organizacjach, partiach politycznych zasiada coraz więcej imigrantów lub ich dzieci. Posiadają oni obywatelstwo niemieckie, ich rodziny żyją często od pokoleń w Niemczech, jednak są oni w wielu przypadkach silnie związani ze swoją tradycją, a ich działania służą wspieraniu i szerzeniu wartości i kultury wyniesionej z domu rodzinnego. Mimo starań państwa niemieckiego mających na celu inte-

⁴ Niemiecki Urząd Statystyczny, BIP, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/166229/umfrage/ranking-der-20-laender-mit-dem-groessten-anteil-am-weltweiten-bruttoinlandsprodukt>, [dostęp 28.03.2014].

⁵ H. Birg, *Die ausgefallene Generation, was die Demographie über unsere Zukunft sagt.*, C.H. Beck, München 2005.

⁶ Ibidem, s. 59.

⁷ Niemiecki Urząd Statystyczny, *Bevölkerung der Türkei*, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/19318/umfrage/gesamtbevoelkerung-in-der-tuerkei/>, [dostęp 22.02.2014].

⁸ Niemiecki Urząd Statystyczny, *Bevölkerung...*, op. cit., s. 2.

grację i asymilację obcokrajowców i ich rodzin w liberalnych strukturach społecznych państw Europy zachodniej większość imigrantów pozostaje przez wiele pokoleń wierna zasadom i przekonaniom odmiennym od pożądanym. Głównym ogniwem ich łączącym i dającym siłę jest religia islamu, która postrzegana jest jako zagrożenie dla kultury zachodniej. Najlepszym przykładem emigranta w polityce może być były przewodniczący partii Zielonych w Niemczech Cem Özdemir pochodzący z rodziny tureckich gasterbeiterów przybyłych do Niemiec na początku lat 60.

Polityka prorodzinna w Niemczech jest bardzo kosztowna. W chwili obecnej państwo niemieckie stać na wydatki związane z polityką rodzinną w wysokości 200 miliardów euro⁹. Ulgi podatkowe dla rodzin wielodzietnych, niedawno wprowadzone w życie prawnie do miejsc w przedszkolach¹⁰ mają ułatwić młodym rodzinom wychowanie i utrzymanie dzieci. Reforma systemu emerytalnego, czyli wprowadzenie wieku emerytalnego od 67. roku życia ma na celu wsparcie kas emerytalnych w przyszłości¹¹. Otwieranie rynków pracy dla obcokrajowców, w przypadku Niemiec selektywna imigracja, mają zapewnić nowe ręce do pracy oraz zapełnić kasy emerytalne.

Utrzymanie przez państwo starszego pokolenia, osób niepełnosprawnych wymaga w przyszłości trudnych obecnie do przewidzenia nakładów finansowych. Politykę gospodarczą Niemiec, realizowaną od lat niezależnie od umów międzynarodowych, unijnych, cechuje protekcjonizm i bezwzględna dbałość o swoje interesy. UE, globalizacja otworzyły nowe możliwości ekspansji niemieckiej gospodarki. Brakujący kapitał ludzki pozyskiwany jest poprzez selektywną imigrację, a wzrost potencjału gospodarczego możliwy jest dzięki rosnącym możliwościom nabywania przez kapitał niemiecki fabryk, placówek naukowych, technologii w innych państwach, szczególnie byłego bloku wschodniego, oraz korzystania z taniej siły roboczej np. Rumunii. Dzięki temu państwo niemieckie się bogaci i kumuluje kapitał na dalszą ekspansję oraz na łagodzenie skutków transformacji demograficznej i związanych z nią kosztów.

Na stronie rządowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych RFN¹² czytamy, że zmiany demograficzne oraz związane z nimi problemy stanowią jedno z kluczowych wyzwań politycznych na najbliższe lata. Rząd niemiecki jest świadom tego, że zmiany demograficzne podobnie jak globalizacja przyczyniają się w znacznym stopniu do przekształceń społecznych o niezbadanych jeszcze do końca konsekwencjach. W celu lepszego zrozumienia zmian, ich konsekwencji, jak również podejmowania odpowiednich, skoordynowanych i skutecznych przeciwdziałań postanowiono organizować regularnie tzw. szczyt demograficzny. Ma on być oparty na dialogu między resortami, landami, grupami społecznymi oraz ma się przyczynić do kompensacji sił na wszystkich szczeblach społecznych i politycznych w celu zapobiegania kryzysowi demograficznemu. W 2009 roku

⁹ Tygodnik „Die Zeit”, *Familie*, <http://www.zeit.de/gesellschaft/familie/2013-02/familienpolitik-leistungen-sinn-und-unsinn> [dostęp 22.03.2014].

¹⁰ Kinderförderungsgesetz (KiföG).

¹¹ Strona Rządowa RFN, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/12/2014-12-02-merkel-gesetzliche-rentenversicherung.html> [dostęp 22.03.2014].

¹² Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Niemiec, *Demografiestrategie*, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Demografie/Demografiestrategie/demografiestrategie_node.html, [dostęp 15.01.2014].

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych na poziomie federalnym rozpoczęło współpracę międzyresortową mającą na celu koordynację polityki demograficznej we wszystkich landach. W 2011 roku został sporządzony kompleksowy raport o sytuacji demograficznej Niemiec. Na podstawie tych badań ustalono plan działania na najbliższe lata w celu zabezpieczenia funkcjonowania prywatnych i publicznych struktur, szczególnie w regionach, w których zagrożenie wynikające ze zmian demograficznych jest największe, czyli obszarach wiejskich oraz byłego NRD. Na podstawie tych badań 25 kwietnia 2012 roku rząd Niemiec przedstawił ponadresortowy program strategiczny pod nazwą *Jedes Alter zählt* (pol. – każdy wiek się liczy). Działania zaproponowane w raporcie mają charakter dynamiczny i koordynowany międzyresortowym i międzyregionalnym dialogiem wszystkich partnerów ze wszystkich dziedzin życia społecznego i politycznego.

Na pierwszym rządowym szczycie demograficznym, który zebrał się w październiku 2012 roku ustalono i utworzono rządowe grupy robocze. Na drugim szczycie demograficznym 14 maja 2013 roku przedstawiono po raz pierwszy wyniki ich pracy oraz sformułowano główne pola działania oraz cele strategii demograficznej rządu niemieckiego na najbliższe lata.

Bardzo pozytywne jest życzenie środowisk rządowych zawarte w strategii demograficznej zmierzające do zmian w świadomości obywateli, powrotu do tradycyjnego modelu rodziny, grupy, czyli odejście od wizji liberalnego, zatomizowanego, egoistycznego społeczeństwa, którego głównym celem jest zaspokajanie partykularnych interesów jednostki. Solidarność i pomoc sąsiedzka nie generowała PKB. Usługi sąsiedzkie nie wymagają pisania rachunków oraz odprowadzania podatków, co niekorzystnie odciska się na bilansie finansowym państwa. Przez ostatnie dziesięciolecia polityka aktywnie wpływała na ograniczenie bezpodatkowych umów barterowych między ludźmi głównie poprzez różnego rodzaju regulacje oraz normy prawne¹³.

Powrót do klasycznych zasad polegających na większej odpowiedzialności za bliźnich, polepszeniu jakości kontaktów międzyludzkich, szerzeniu zasady solidarności i pomocniczości, podniesieniu roli rodziny i wspólnoty może przyczynić się w przyszłości do złagodzenia problemów demograficznych. Może dobrym rozwiązaniem w tym kierunku byłoby również ponowne postawienie ławek na wyludnionych ulicach niemieckich miast i wsi. Większość zawartych w obecnych programach rządowych planów na przyszłość związanych z kryzysem demograficznym teoretycznie może skutecznie zapobiegać jego skutkom, ale czy będzie w stanie zniwelować jego przyczyny? Tego nie da się obecnie przewidzieć.

Bibliografia

Birg H., *Die ausgefallene Generation, was die Demographie über unsere Zukunft sagt.*, C. H. Beck, München 2005.

Burgdörfer F., *Volk ohne Jugend: Geburtenschwund und Überalterung des deutschen Volkskörpers: ein Problem der Volkswirtschaft, der Sozialpolitik, der nationalen Zukunft*, Vowinckel, Berlin 1934.

¹³ Wywiad z radcą podatkowym Thomasem Frankem, Hannover, 12.03.2014.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Niemiec, Demografiestrategie, http://www.bmi.bund.de/DE/Themen/Gesellschaft-Verfassung/Demografie/Demografiestrategie/demografiestrategie_node.html, [dostęp 15.01.2014].

Niemiecki Urząd Statystyczny, *Bevölkerung der Türkei*, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/19318/umfrage/gesamtbevoelkerung-in-der-tuerkei/>, [dostęp 22.02.2014].

Niemiecki Urząd Statystyczny, *BIP*, <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/166229/umfrage/ranking-der-20-laender-mit-dem-groessten-anteil-am-weltweiten-bruttoinlandsprodukt>, [dostęp 28.03.2014].

Strona rządowa RFN, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/12/2014-12-02-merkel-gesetzliche-rentenversicherung.html> [dostęp 22.03.2014].

Tygodnik „Die Zeit”, *Familie*, <http://www.zeit.de/gesellschaft/familie/2013-02/familienpolitik-leistungen-sinn-und-unsinn> [dostęp 22.03.2014].